

REZULTATE ALE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA PIETROASELE (1973-2011)

Eugen-Marius Constantinescu

Situl arheologic Pietroasele¹ este un ansamblu format din castru, edificiul cu hipocaust/therme, așezarea civilă pendinte de castru, cimitirele 1, 2, 3, 4, lagărele de muncă, conductele de olane pentru aducțiunea apei.

Ansamblul arheologic Pietroasele este situat în zona de contact a dealurilor pericarpatice de la Curbura exterioară a Carpaților cu Câmpia Română, fiind amplasat la poalele Dealului Istrița, chiar la contactul acestuia cu câmpia, la altitudinea medie de 180/220 metri față de nivelul Mării Negre. Zona este dominată de pantele sudice ale Dealului Istrița, al cărui vârf atinge înălțimea de 754 metri.

Comuna Pietroasele este așezată pe versantul sudic al Dealului Istrița, la 20 km vest de municipiul Buzău, capitala județului. Pe Glob este așezată la 026⁰34' longitudine estică și la 45⁰05' latitudine nordică, fiind plasată în al doilea fus orar.

Geografic, Pietroasele se află în spațiul de contact și interferență a două mari provincii fizico-geografice: provincia central-europeană și provincia sud-europeană. Aceasta este zona în care pădurile de fag din Europa Centrală se întâlnesc cu stepele de graminee din Europa de Est, iar solurile brune de pădure vin în contact cu cernoziomurile².

Varietatea formelor de *relief*, condițiile de climă și sol prielnice, bogăția solului în păduri, pășuni, fânețe și a subsolului în minereuri și materiale de construcție, o rețea hidrografică activă, numeroase drumuri care asigură legături lesnicioase cu vecinătățile imediate și mai depărtate constituie cadrul natural al zonei, propice dezvoltării vieții sociale.

Relieful comunei este variat, elementul dominant fiind vârfurile și creasta Dealului Istrița, cu subunitatea Dealul Câlțeștilor. Spre nord

¹ Până în anul 1934 localitatea se numea Pietroasa. De fapt erau două comune: Pietroasa de Jos și Pietroasa de Sus sau Bădeni, care s-au unit în 1934 luând numele Pietroasele.

² **Monografia geografică a R.P.R.**, vol. I, **Geografia fizică**, București, 1960, p. 634-637.

terenul coboară în pantă accentuată din creasta Istriței până în Valea Nișcovului, spre sud pantele sunt ceva mai lente formând terase, văi și platouri propice așezării satelor sau cultivării plantelor. În zona de contact cu câmpia înclinarea terenului se reduce mult, aici dezvoltându-se întinse tarlale ocupate cu plantații de viță de vie și / sau variate culturi agricole.

Rețeaua hidrografică a comunei este formată din: pârâul *Urgoaia-Pietroasa*, care își are originea în izvorul lui Carpen de sub creasta Istriței, primește ca afluenți *izvorul Ochiul Boului*, *torentul Pietroasa* și *gârla Mățioana*, străbate câmpia spre sud-vest până în apropiere de satul Movila Banului, unde se varsă în *pârâul Sărata*; pârâul *Dara*, care izvorăște în pădure cam la un kilometru nord de cetatea de la Gruiu Dării, fierăstruește creasta dealului între Gruiu Dării și Dealul Câlțeștilor, formând adevărate chei, traversează satele Dara și Șarânga, primește pe stânga *torentul Valea Puțului*, iar după un kilometru de curs domol se varsă în *Sărata*, la vest de satul Ulmeni; trei torente: *Vâjâitoarea*, *Cazaca* și *gârla Cotoaica*.

Clima blândă, de tip temperat-continental, cu efecte de foehn, frecvente inversiuni de temperatură și transferuri de mase de aer, cu predominarea vânturilor din nord, est și sud-vest, cu precipitații multianuale între 500 și 850/900 mm, cu peste 220 de zile însorite pe an, este propice activității umane de orice fel, cultivării plantelor și viței de vie, în special. Vântul de sud-vest, numit la noi „Sărăcilă” sau „Traistă-n bă” iar în Peninsula Balcanică „Zefir”, aduce, de regulă, aer cald dinspre nordul Africii, ridică temperatura în stratele înalte, crește capacitatea de retenție a atmosferei și reduce precipitațiile în orice anotimp. De regulă, la câteva zile după ce se oprește „Sărăcilă”, începe să bată „Crivățul” dinspre nord, nord-est sau est; acesta, deși vine de peste întinderea continentală Eurasia, uscată, scade temperatura aerului și reduce capacitatea de retenție a atmosferei, ceea ce provoacă apariția precipitațiilor în orice anotimp. Singurul vânt care aduce sigur și direct precipitații este „Austrul” sau „Munteanul”, care bate dinspre nord-vest, peste Europa de Vest și Centrală, purtând umiditate de la Oceanul Atlantic și, atunci când are suficientă forță să treacă munții, își scutură „podoaba” peste zona noastră, fiind așteptat până departe în câmpie, unde apariția lui este semnalată de „îmbrobodirea” cu nori a vârfului Istriței.

Flora este caracteristică zonei de silvostepă, aici *speciile lemnoase* se întrepătrund cu *arborete* și cu *vegetația ierboasă*. Creasta Istriței și

panta nordică a dealului sunt ocupate de păduri de foioase – fag, stejar, paltin, carpen, frasin, tei, ulm, salcâm, plop, salcie, măr și păr pădureț, cireș sălbatic etc. În ultimele cinci decenii pe pantele sudice ale dealului au fost plantate pâlcuri de conifere, care se pare că s-au adaptat, rămâne de văzut câte generații vor rezista. Dintre arborete se întâlnesc murul de pădure, murul de arie, cornul, alunul, gherghinul, măceșul, sângerul, măcrișul, porumbarul, curpenul, lemnul câinesc etc. Vegetația ierboasă este formată din graminee, colilie, păiuș, pir, coada calului, mușetel, izmă, sunătoare, coada șoricelului, pelin, brebenel, bujor, păpădie, laptele cucului, mătrăgună, cucută, crin de pădure, sângele voinicului, pătlagină, mac, iederă, podbal, por, albăstrele, gălbenele, brândușe, nalbă, scaieți, verigă etc.

Fauna este formată din: *carnivore* – lupul, râsul, vulpea, dihorul, nevăstuica, viezurele, rar ursul; *ierbivore* – căprioara, cerbul; *rozătoare* – iepurele, popândăul, șoarecele de câmp, șoarecele de curte, hârciogul; *insectivore* – cârțița, ariciul; *omnivore* – mistrețul; *păsări* autohtone sau migratoare – vrabia, ciocârlia, prepelița, potârnichea, fazanul, cioara, griva, eretele, șoimul, uliul, pajura, guguștiucul, coțofana, mierla, bufnița, gaița, cucul, privighetoarea, sturzul, ciocănitoarea, prigoarea, sticletele, ciocârlanul, bot-gros, pitpalacul, rândunica; *reptile și arahnide* – șarpele verde, șarpele de casă, șarpele de alun, vipera de piatră, scorpionul; *batracieni* – brotacul, broasca râioasă, broasca verde, broasca țestoasă; o gamă variată de *gândaci*, *fluturi*, *muște*, *furnici*. În gospodăria se cresc *animale și păsări domestice* – cabaline, bovine, ovine, caprine, suine, canine, feline, găini, rațe, curci, găște, bibilici, porumbei, păuni.

Istoricul cercetării

Primele informații despre castrul roman din situl arheologic Pietroasa/Pietroasele au fost culese și consemnate de A. Odobescu în anul 1866, când s-a deplasat în localitate pe urma marelui tezaur Cloșca cu puii de aur³. Cu această ocazie, viitorul savant a făcut *primele și singurele sondaje arheologice* pe care le-a executat vreodată în teren, el fiind cu precădere *arheolog de cabinet*.⁴ Prin aceste sondaje, Odobescu,

³ Într-o scrisoare trimisă în 1847 lui Joseph Arneth, custodele Cabinetului de Antichități din Viena, Antoine Kurz din Brașov, semnaleză prezența unei fortificații în satul Pietroasa de Jos [castrul] și a unei cetăți în deal [cetatea dacică de la Gruiu Dării], fără alte precizări.

⁴ M. Babeș, în Alexandru Odobescu, **Opere**, IV, București, 1976, p. 8, 11.

surprins să descopere ruinele unei fortificații romane care se vedeau atunci circa un metru și jumătate deasupra solului, a recuperat primele materiale arheologice din castrul de sub Dealul Istrița, cu scopul declarat de a le prezenta împreună cu marele tezaur *Cloșca cu puii de aur* la Expoziția Universală organizată în anul 1867 la Paris. După propria sa mărturisire, consemnată în capitolul II al volumului III din monumentală monografie dedicată Tezaurului de la Pietroasa⁵, alături de primele informații despre dimensiunile castrului, înălțimea păstrată a zidurilor, tehnica de construcție, materialele folosite, amplasamentul și dimensiunile gospodăriilor și anexelor existente atunci pe suprafața fortificației, Odobescu a practicat sondaje în patru puncte ale acesteia: **a.** în colțul de nord-est⁶ (azi gospodăria urmașilor lui Alexandru Georgescu); **b.** pe zidul de sud, în dreapta intrării principale în castru, cum o numește el (astăzi pe acel loc se află gospodăria familiei Chelaru⁷); **c.** aproximativ în centrul incintei⁸ (cam unde este gospodăria urmașilor lui Lică Bărbulescu al lui Mățaru) și **d.** la intersecția a două drumuri care străbat castrul de la sud la nord și de la est la vest (azi gospodăria Gheorghe Onuțoiu)⁹. Conform acestor sondaje, în colțul de NE ar fi existat fundațiile unui turn de colț rotund¹⁰. În secțiunile executate, Odobescu a descoperit

⁵ A. Odobescu, **Le Trésor de Pétroussa**, vol. I-III, Paris, 1889-1900.

⁶ Atunci, pe acel loc exista casa lui Ion Văsioiu, cf. **Planul cetății antice din satul Pietroasa**, în **Albumul de stampe**, Academia Română, București, Ed. Socec & as., 1875, pl. XVII, nr. 10; v. și A. Odobescu, **Opere**, IV, ediția M. Babeș, București, 1976, p. 977.

⁷ Strămoșul lor, Constantin Chelarul, avea gospodăria pe același loc, cf. **Planul cetății antice din satul Pietroasa**, în **Albumul de stampe**, 1875, pl. XVII, nr. 2; și în A. Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 977; familia a săpat puțul aflat la intersecția actualului drum județean DJ 205 spre DN 1 B cu vechiul *drum de sub deal*, la 500 m sud de sat.

⁸ În 1866 pe acel loc se afla casa lui Janache Văsioiu, cf. **Planul cetății antice din satul Pietroasa**, în **Albumul de stampe**, 1875, pl. XVII, nr. 9; și în A. Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 977.

⁹ În 1866 pe locul respectiv erau două coșare de porumb, cf. **Planul cetății antice din satul Pietroasa**, în **Albumul de stampe**, Academia Română, 1875, pl. XVII, nr. 12; și în A. Odobescu, **Opere**, IV, ediția M. Babeș, București, 1976, p. 977.

¹⁰ Alexandru Odobescu, **Le Trésor de Pétroussa**, tome IIIeme, Paris, 1900, p. 19-20 și fig. 2. Amplasamentul sondajelor, turnul rotund din colțul de nord-est, drumurile care străbăteau suprafața fortificației, amplasamentul celor 11 locuințe cu anexe și limitele gospodăriilor, două magazii de porumb (coșare) (suprafețele hașurate) apar pe planul executat de Pamfil Polonic, celebrul colaborator apropiat al marelui savant; cf. **Planul cetății antice din satul Pietroasa**, în **Albumul de stampe**, Academia Română,

„amestecate cu multă cenușă, pietre de construcție, cărămizi, vase din lut grosiere, fragmente de butelii din sticlă, vase, arme și bucăți de metal, doi piepteni mici și o daltă din os, numeroase rășnițe din piatră, multe oase de animale domestice, câteva bucăți de lemn putrezit și, în fine, o mică monedă de bronz cu efigie imperială”, post-constantiniană, nedescifrată deoarece era foarte alterată. „Fără nici o îndoială aici a existat o mică fortăreață, un post avansat, un castellum, de unde puteau fi urmărite mișcările inamicului în câmpie. Nu este nimic surprinzător că acest castel, ale cărui resturi atestă o distrugere violentă, a trecut succesiv de la romani la goți și că a aparținut, în aceste momente de agitație (provocată de impactul loviturii dată de huni în anul 375 neamurilor gotice – ostrogoți și vizigoți –, alanilor și sarmaților care trăiau la nord de gurile Dunării și de Marea Neagră), unei bande aventuroase de sarmați, pe care Athanaric a trebuit să-i izgonească pentru a se putea stabili în acest refugiu sprijinit de munți”¹¹ (Traducerea textului ne aparține). Obiectele arheologice descoperite de Odobescu în aceste sondaje au fost expuse împreună cu marele tezaur de la Pietroasa în Expoziția Universală de la Paris, unde România a avut un foarte interesant pavilion, *Cloșca cu puii de aur* stârnind un imens interes¹². Nu știm unde au ajuns după expoziție obiectele descoperite atunci și ce s-a întâmplat cu ele. La vremea respectivă, ruinele zidurilor castrului se vedeau încă pe înălțime de circa 1,50 m, în ciuda faptului că în anii 1836-1838 fuseseră intens exploatate de țărani care extrăgeau și cărau piatră pentru construirea Seminarului Episcopiei¹³, pentru refacerea podului

București, 1875, planșa XVII, cu detalii; **Idem**, în Al. Odobescu, **Opere**, IV, ediția M. Babeș, București, 1976, p. 977

¹¹ A. Odobescu, **Le Trésor de Pétroussa**, tome IIIeme, Paris, 1900, p. 20-21; idem, în Alexandru Odobescu, **Opere**, IV, ed. Mircea Babeș, București, 1976, p. 728-729.

¹² Pavilionul românesc, organizat sub coordonarea lui Al. Odobescu, Comisar General din partea Guvernului român, a fost vizitat de un foarte numeros public, francezi și străini, însuși împăratul Franței, Napoleon al III-lea, prieten și susținător al Unirii Principatelor, a onorat cu prezența sa pavilionul nostru, dar reprezentantul Turciei, Fuad pașa, l-a ocolit, deoarece Odobescu scrisese pe frontispiciul acestuia *ROMÂNIA*, sugerând participarea noastră la Expoziția Universală ca stat de sine stătător, cu zece ani înainte de obținerea Independenței de Stat, care a intervenit, cum se știe, la 9 mai 1877.

¹³ A. Odobescu, **Le Trésor de Pétroussa**, tome Iere, Paris, 1889-1900, p. 1; idem, în Alexandru Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 83; idem, **Le Trésor de Pétroussa, Notice descriptive et historique**, p. 1, în Al. Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 737; idem, **Studie asupra Tezaurului de la Pietroasa. Istoria descoperirii**, în Al. Odobescu,

peste Călnău¹⁴ și pentru edificarea cheiurilor portului Brăilei. Pe baza materialului arheologic și a informațiilor culese, *Odobescu a datat fortificația de la Pietroasele în secolul IV d.Chr.*

Datare controversată mult timp, chiar și după ce, în anul 1952, membrii colectivului Șantierului Arheologic Poiana/Piroboridava – Tecuci, condus de prof.univ.dr. Radu Vulpe au făcut o excursie de studii la Pietroasele, ocazie cu care profesorul concluziona că „*mortarul amestecat cu cărămidă pisată și ceramica culeasă de la suprafața terenului prezintă caractere romane târzii, poate din sec. IV e.n.*”¹⁵, confirmând datarea lui Odobescu. Oscilând între atribuirea castrului împăratului Traian, în ediția din 1958, sau epocii constantiniene, în cea din 1968, Dumitru Tudor optează în final pentru epoca lui Constantin cel Mare: „*castrul roman de la Pietroasele, după tehnica zidăriei și monedele (sec. al IV-lea) descoperite în el, aparține tot epocii constantiniene*”¹⁶. Pentru aceeași datare optase, un an mai înainte, și Ecaterina Dunăreanu-Vulpe¹⁷.

În anul 1953 (?) un grup de membri ai Comisiei pentru Studiarea formării poporului român a Academiei României, sub conducerea prof.univ.dr. Ion Nestor¹⁸, a făcut o deplasare la Pietroasele pentru a constata stadiul în care se aflau ruinele fortificației romane de aici la acel moment și pentru a stabili datarea acesteia. Problemă rămasă, atunci, nerezolvată.

Datare confirmată numai prin săpăturile arheologice începute în august 1973 de colectivul de arheologi condus de dr. Gheorghe Diaconu, cercetător științific și director adjunct al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” București; din colectiv făceau parte Eugen-Marius Constantinescu și Vasile Drâmbocianu de la Muzeul Județean Buzău, Ioana Bogdan-Cătănicu și Magda Tzony de la Institutul de Arheologie

Opere, IV, p. 889.

¹⁴ A. Odobescu, **op.cit.**, t. Iere, p. 6; idem, în Al. Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 88; idem, **Le Trésor de Pétrossa, Notice descriptive et historique**, p. 6, în Alexandru Odobescu, **Opere**, IV, p. 742; idem, **Studie asupra Tezaurului de la Pietroasa. Istoria descoperirii** (în limba română), în Alexandru Odobescu, **Opere**, IV, p. 890.

¹⁵ Radu Vulpe, în *SCIV*, III, 1952, p. 217.

¹⁶ D. Tudor, **Oltenia romană**, ed. a II-a, București, 1958, p. 143-144; **Ibidem**, ed. a III-a, București, 1968, p. 257.

¹⁷ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, **Tezaurul de la Pietroasa**, București, 1967, p. 48-49.

¹⁸ Inițiatorul programului de cercetare științifică aprofundată a istoriei formării poporului român.

București. În anii următori, pentru o perioadă, din colectiv au făcut parte Radu Harhoiu, cercetător științific și Monica Mărgineanu Cârstoiu, arhitectă, ambii de la Institutul de Arheologie București, iar între 1986-1989 la lucrări a participat Bogdan Filipescu, arheolog la Muzeul Județean Ilfov.

Rezultate ale cercetărilor arheologice de la Pietroasele

După campania 1989 cercetările arheologice de la Pietroasele s-au întrerupt, fiind reluate în anul 1999, pe baza unui Protocol de colaborare încheiat între Muzeul Județean Buzău, reprezentat de prof.dr. Eugen-Marius Constantinescu și Facultatea de Istorie-Teologie a Universității Dunărea de Jos Galați, reprezentată de prof.univ.dr. Mihalache Brudiu. În 1999 responsabil științific de șantier a fost dr. Radu Harhoiu, de la Institutul de Arheologie „V. Pârvan” București, iar din anul 2000 responsabil științific de șantier este prof.dr. Eugen-Marius Constantinescu.

În 1973 Șantierul Arheologic Pietroasele era patronat științific de un grup de academicieni condus de prof.univ.dr. Ion Nestor¹⁹.

Cercetările executate între 1973 și 1978 în trei sectoare pe suprafața fortificației: Sectorul **A** = colțul de sud-vest, în curtea primăriei și alături, la Victoria Petrescu; Sectorul **B** = colțul de sud-est, pe un teren al primăriei, fost al preotului Nicolae Frâncu și în curtea Mariei Potec; Sectorul **C** = colțul de nord-vest, pe ulița din fața gospodăriei lui Grigore Enache zis Gogu Țesătoru și în curtea casei vechi a lui Ghiță Constantinescu, au scos la lumină porțiuni din zidurile castrului, inclusiv colțul de nord-vest al acestuia, unde nu a existat turn, precum și două fragmente din zidul de sud: una între clădirea primăriei și șosea, cealaltă spre colțul de sud-est, în fața Căminului Cultural și a Magazinului Universal, care, restaurate, astăzi sunt vizitabile.

În cursul acestor cercetări au fost descoperite locuințe și anexe aliniate în apropierea sau adosate zidurilor, din care a fost recoltat un bogat și variat inventar arheologic: vase din ceramică lucrate la roată, întregibile, obiecte din ceramică – fusaiole, greutăți pentru războiul de

¹⁹ Profesorul Ion Nestor a revenit la Pietroasele în septembrie 1973, la circa o lună de la deschiderea Șantierului arheologic; era a treia vizită a sa aici, prima fiind cea din vara anului 1940, chemat în urma descoperirii tezaurului de monede din aur și platină în Via Ardelenilor, unde face un sondaj; cu acea ocazie consemnează existența cetății dacice de la Grui Dării; a doua vizită data din anul 1953.

țesut, creuzete pentru topit și turnat metale prețioase și semiprețioase, ceramică smălțuită, inclusiv un opaiț fragmentar –, unelte și ustensile din os, fier și bronz, podoabe, accesorii vestimentare, râșnițe, cute de ascuțit, monede romane – una emisă de Valens în anul 375 etc. Au fost precizate stratigrafia internă și externă a fortificației, fazele de locuire, relațiile dintre fortificație și celelalte obiective din complexul arheologic, materialele folosite la și tehnica de construire a fundațiilor și zidurilor castrului, au fost decelate unele aspecte din edificarea și evoluția acestuia²⁰. *Rezultatele cercetărilor au confirmat datarea propusă de A. Odobescu: castrul roman de la Pietroasele a fost construit și a funcționat în secolul IV d.Chr.*²¹. S-a pus, astfel, capăt unei controverse științifice care dura de multe decenii.

În anul 1978 s-au executat cercetări pe ulița din fața gospodăriei lui Isidon Văsioiu²², la 30 m nord de sectorul B, iar după reluarea cercetărilor (în 1999), în anul 2008 a fost deschis un nou sector de cercetare, Sectorul **D**, în zona de nord-est a castrului, fiind practicate două secțiuni²³, la circa 40 m vest de zidul de est²⁴. Au fost cercetate diverse complexe arheologice: locuințe, gropi, podele amenajate din lut galben, vetre, un fragment de emplecton de la baza zidului așezat pe fundația fățuită – paramentul interior lipsește dar amprentele pietrelor

²⁰ Gh. Diaconu, **Castrul de la Pietroasa**, în A. Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 1055-1072; Gh. Diaconu, M. Tzony, E.M. Constantinescu, V. Drâmbocianu, **L'ensemble archéologique de Pietroasele**, în *Dacia*, N. S., XXI. 1977, p. 199-220; Gh. Diaconu, **Castrul de la Pietroasa**, în *Mousaios*, III, 1981, p. 35-40.

²¹ Gh. Diaconu, în A. Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 1062-1063; Gh. Diaconu și colab., în *Dacia*, XXI, 1977, p. 199-220, *passim*; Gh. Diaconu, în *Mousaios*, III, 1981, p. 37-38.

²² La 1866 acolo era casa și gospodăria lui Radu Petre Lungul, cf. **Planul cetății antice din satul Pietroasa**, în **Albumul de stampe**, Academia Română, 1875, pl. XVII, nr. 8; și în A. Odobescu, **Opere**, IV, ediția 1976, p. 977.

²³ În gospodăria familiei Alexandru și Maria Tudorică. Terenul care astăzi aparține familiei Tudorică, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost proprietatea lui Ion Niță.

²⁴ Din păcate, deși am avut o înțelegere verbală cu actualul proprietar, care a achiziționat recent terenul pe care se află colțul de nord-est al castrului de la un urmaș al lui Ion Niță, *ulterior acesta a refuzat colaborarea*, pe un motiv nedemn de a fi amintit aici; refuzul lui ne-a împiedicat să executăm un sondaj exact pe colțul castrului, prin care am fi verificat informațiile consemnate de Al. Odobescu cu privire la existența unui turn de colț în această zonă. Refuzul actualului proprietar este ilegal, cf. prevederilor Legii nr. 422 din 2001 privind protecția monumentelor istorice.

care îl compuneau se observă clar; emplectonul și fundația sunt realizate din piatră legată cu mortar de var–nisip–cărămidă pisată–pietriș, situația din acest punct fiind identică cu aceea constatată în sectoarele A, B și C.

Din complexele recent cercetate am recoltat multă ceramică, chirpic, pietre de râșniță, cărămizi romane fragmentare, oase de animale și păsări etc. Pe nivelul *post-castrum* a apărut ceramică cenușie lucrată la roată din pastă cu pietricele și nisip cu bobul mare, specia ciment²⁵. Pe același nivel, *post-castrum*, în sectorul B a fost descoperit un *pieptene de os din trei plăci decorat cu silueta unui porumbel*²⁶, element creștin, datat la sfârșitul secolului IV, dar și un mormânt de înhumație care avea ca *inventar* un vâscior globular cenușiu lucrat la roată din pastă aspră, decorat cu o incizie pe ecuator și o brățară din sârmă de argint cu capetele îngroșate, ambele târzii, datând din secolul VI d.Chr.²⁷. Pentru prima dată în cursul cercetărilor începute în 1973, în secțiunea S II D, a apărut în imediata vecinătate a zidului de nord la nivelul de călcare antic un strat de cenușă și arsură gros de 8-12 cm, indicând distrugerea prin foc a elementelor structurii din lemn a fortificației – calea de acces și podul de circulație folosite de militarii care asigurau paza castrului pe această latură, constatare ce confirmă afirmațiile lui Odobescu privind distrugerea violentă a fortificației.

Cercetările privind construirea castrului au evidențiat folosirea unor tehnici bine puse la punct. Șanțurile de fundație, largi de 2,60/2,80-3,00/3,20 m, au fost săpate până la stânca nativă, aflată la 1,20-2,60 m adâncime; șanțul săpat a fost umplut cu bolovani rulați, de dimensiuni mijlocii, până la 0,70-0,80 m *sub* nivelul de călcare; peste aceștia s-a turnat mortar din var–nisip–cărămidă pisată–cărbuni–pietriș în care au fost înecați bolovani până la fața solului, unde fundația a fost netezită/fățuită. După ce s-a întărit, pe această față netedă, lată de 3,20-3,30 m, au fost zidite două paramente/fețe de zid din piatră cioplită, unul spre interior altul spre exterior, sprijinite de o schelărie din loazbe de lemn (trunchiuri despicate), proptite de trunchiuri groase înclinate fixate în pământ (au fost găsite gropile lor în interior și în exterior în apropierea zidului), schelărie păstrată până la întărirea paramentelor, după care, între

²⁵ E.M. Constantinescu, Cătălin Dinu, **Șantierul arheologic Pietroasele, Campania 2008**, în *Mousaios*, XIII, 2008, p. 137-161; 147 și fig. 11, 13/1-2.

²⁶ Gh. Diaconu, M. Tzony, E.M. Constantinescu, V. Drâmbocianu, **L'Ensemble Archéologique de Pietroasele**, în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 215 și fig. 21/1.

²⁷ Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 214 și fig. 19/14.

acestea s-a turnat miezul zidului, *emplectonul*/umplutura din mortar și piatră nefasonată. Zidul era lat de 3,00 m și înalt de 7-8-10 m. La construirea acestei incinte s-au folosit peste 17.400 m³ de piatră și mortar.

Stratul de bolovani nelegați cu mortar, depus pe fundul șanțului de fundație, asigura circulația apelor pluviale, evitându-se, astfel, acumularea lor în interiorul castrului.

O asemenea construcție dovedește existența unui proiect elaborat de arhitecți romani cu experiență, aplicat cu exactitate de ofițeri și meșteri romani pricepuți²⁸, care au coordonat munca miilor de lucrători folosiți la pregătirea materialelor – piatra cioplită și necioplită, varul, cărămizile, loazbele – puse în operă pentru realizarea fortificației. Cel puțin o parte din lucrătorii care au participat la edificarea castrului trebuie să fi fost recrutați din rândul populației autohtone, localnicii muncind cot la cot cu soldații și lucrătorii romani²⁹, de la care au învățat limba și au preluat o serie de obiceiuri, rituri și ritualuri³⁰.

Complexele de locuit descoperite în incinta castrului sunt *locuințe de suprafață, barăci și semi-bordeie*, dispuse, în prima fază, la distanță de câțiva metri de zidul de incintă, iar în faza a doua, unele chiar adosate curții. Astfel de complexe de locuit au apărut în toate sectoarele cercetate. În anul 1999, în sectorul B – colțul de sud-est, a apărut singura fundație a unei locuințe construită din cărămizi romane legate cu pământ galben³¹. Locuințele, indiferent de tip, erau de dimensiuni obișnuite pentru cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, respectiv aproximativ

²⁸ Gh. Diaconu și colab., *L'Ensemble Archéologique de Pietroasele*, în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 219; Gh. Diaconu, *Castrul de la Pietroasa*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1063.

²⁹ Gh. Diaconu și colab., *op.cit.*, p. 219; Gh. Diaconu, *Castrul de la Pietroasa*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1063; în cimitirul 2 de la Pietroasele, situat la 1,3 km sud-vest de castru, au fost descoperite trei morminte de incinerare, care nu pot fi puse decât pe seama unor reprezentanți ai populației locale înrudiți cu cei ce foloseau acest monument funerar

³⁰ Castrul a fost construit, probabil, între anii 323/324-328/330, după oficializarea creștinismului ca religie în Imperiul roman, eveniment consfințit prin Edictul de la Milano, scrisoarea-decret a lui Constantin cel Mare din 313 prin care acesta decreta egalitatea creștinismului cu celelalte culte practice în imperiu, localnicii preluând noua religie

³¹ Cercetările din 1999 au fost executate de prof.univ.dr. Mihalache Brudiu de la Universitatea *Dunărea de Jos* Galați.

3,00/3,50x4,00/4,50 m. Podelele erau amenajate din lut galben bătătorit și, de regulă, fiecare locuință avea o vatră amenajată din lut fie pe pat de pietre, fie peste câteva pietre sau cioburi. În preajma locuințelor erau gropi de provizii sau menajere, cele mai numeroase fiind cele de tip sac, dar nu lipsesc nici gropile în formă de clopot.

Castrul de la Pietroasele *nu a avut șanț și nici val de apărare*. Numai în colțul de nord-est Odobescu a localizat un *turn de colț rotund*³². În colțul de nord-vest, cercetat de noi în anii 1974-1976 nu a existat turn de colț.

În castru și în necropolele de la Pietroasele a fost descoperit un bogat și variat inventar arheologic. Cantitativ, ceramica predomină. Sunt reprezentate ambele categorii ceramice: lucrată la roată și la mână, ceramica la roată reprezentând peste 80%.

După pastă și culoare, ceramica la roată cuprinde mai multe grupe. Cele mai frecvente sunt vasele din pastă fină, de culoare cenușie, cenușie-neagră, cărămiziu-roșcată, cărămiziu-gălbuie sau neagră, din care au fost confecționate oale-borcan, oale-castron, ambele de dimensiuni mari și mijlocii, farfurii, farfurii-castron, unele cu profilul în „S”, castroane cu trei torți, căni și ulcioare, cu sau fără torți, decorate foarte variat: prin incizie, fațetare, șlefuire sau imprimare cu roțița dințată³³. O notă aparte fac cele două vase descoperite într-un mormânt din cimitirul 3 de la Dara, lucrate din pastă cenușie-neagră, cana având corpul bitronconic, gâtul cilindric înalt, buza dreaptă rotunjită și fundul inelar, iar farfuria cu buza lată răsfrântă și fundul inelar, poartă inscripții cu caracter creștin cu litere latine și grecești³⁴.

O altă grupă de vase lucrate la roată sunt cele din pastă zgrunțuroasă – specia ciment – din care s-au lucrat oale-borcan de mărime mijlocie, cu corpul globular, gâtul scurt, buza răsfrântă, uneori îngroșată sau cu șanțuire pe interior, fundul drept, ornamentate cu linii incizate pe umeri. Din pastă aspră, zgrunțuroasă sunt confecționate și vasele mari de provizii *Krausengefässe*, cu corpul alungit, rar globular, cu buza în forma literei T și fundul drept, decorate pe pântec și adesea pe buză cu linii incizate, simple sau în val, uneori separate de benzi

³² Vezi nota 24.

³³ Gh. Diaconu și colab., *L'Ensemble Archéologique de Pietroasele*, în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 219; Gh. Diaconu, *Castrul de la Pietroasa*, în A. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1055-1072.

³⁴ Gh. Diaconu, în *Dacia*, N.S., XX, 1976, p. 269-271, fig. 2/2, 3.

adâncite, cu șiruri de alveole executate cu degetul, ori decorate cu roțița dințată. Mai rar, din pastă aspră zgrunțuroasă au fost lucrate căni cu o toartă, cu gâtul tubular sau cu cioc, uneori cu gura trilobată³⁵.

Alături de ceramica lucrată pe loc, în complexele cercetate a apărut și ceramica romană de import. Dintre formele uzuale amintim farfuriile, castroanele, urcioarele, cănilile cu o toartă, lucrate din pastă bună, de culoare cenușiu deschis sau cărămizie. Din pastă nisipoasă aspră sau din caolin au fost confecționate amforele cu corpul alungit, mai rar globular, gâtul tubular, fundul ascuțit, adesea terminat cu un buton, decorate cu striuri sau „coaste”³⁶. În rândul ceramicii romane de import se detașează vasele smălțuite verde-gălbui, verde-marونی sau verde oliv, cum sunt urcioarele cu una sau două torți, cănilile cu o toartă și un opaiț fragmentar. Au fost găsite și câteva fragmente ceramice arse la roșu, acoperite cu angobă roșie și decorată cu dungi maronii.

Ceramica lucrată la mână este realizată fie din pastă mai bună fără degresanți și mai bine arsă, fie din pastă cu nisip, uneori cu bobul mare, cu cioburi pisate sau calcar pisat. Formele cele mai frecvente sunt oalaborcan de forme și mărimi diferite, cu corpul globular sau alungit, cu buza dreaptă sau răsfrântă spre exterior, cu fundul drept, uneori masiv, cu sau fără margine exterioară, vasele miniaturale și ceașca sau cățuia de tradiție dacică, decorate cu incizii simple sau în val, brâu alveolar, creștături sau mici butoni aplicați³⁷.

Tot din lut ars sunt lucrate fusaiiolele, cele mai multe tronconice sau bitronconice, unele plate obținute din perete de vas, greutatele pentru războiul de țesut și trei creuzete pentru topit metale. La acestea se adaugă o mare cantitate de cărămizi, țigle, olane de acoperiș și olane tubulare descoperite atât în castru cât și la edificiul cu hipocaust.

În castrul de la Pietroasa, în edificiul cu hipocaust și în cimitire au fost descoperite câteva obiecte lucrate din os și din corn de cerb, dintre care amintim pieptenii cu mânerul în formă de clopot sau semicircular, lucrați din câte trei plăci unite cu nituri de bronz sau de fier, unul decorat pe o față cu silueta unui porumbel, altul decorat pe ambele fețe cu cercuri

³⁵ Gh. Diaconu și colab., **L'Ensemble Archéologique de Pietroasele**, în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 210-219.

³⁶ Gh. Diaconu și colab., **L'Ensemble Archéologique de Pietroasele**, în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 210-219; Gh. Diaconu, **Castrul de la Pietroasa**, în A. Odobescu, **Opere**, IV, p. 1058-1061.

³⁷ Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 216-217.

concentrice, o placă circulară decorată cu cercuri pe o față, o brățară din corn de cerb, tuburi de ace din femure de pasăre, unul având în interior un ac de bronz și o mărgică din sticlă albastră polifațetată, plăsele perforate, împungătoare, sule, spatule de olar, colți de mistreț, de cerb și de urs perforați și prevăzuți cu verigi din bronz, fragmente de ghioc, o cataramă din os descoperită în necropola 2 etc.³⁸.

Dintre obiectele de sticlă descoperite menționăm câteva fragmente de pahare lucrate din sticlă galben-verzuie, decorate cu „coaste”, numeroase mărgelile de sticlă colorate, de forme și mărimi diferite, dintre care una cuboedrică de culoare albastră, puternic irizată, a fost găsită într-un tub de păstrat ace, cele mai multe descoperite în mormintele din necropola 2, un pahar de sticlă cu fațete polizate descoperit în mormântul din necropola 4 de la Clondiru de sus, plăcuțe de sticlă colorate folosite la realizarea vitraliilor de la edificiul cu hipocaust etc.³⁹.

Obiectele din metal sunt frecvente și variate. Amintim cuțitele cu vârful ascuțit, tăișul drept, ceafa ușor curbată, peduncul scurt pentru mâner, un topor din fier de dimensiuni mijlocii, o daltă de lemnar cu tub de înmănușare sau un vârf de suliță cu patru muchii refolosit ca daltă, un fragment de vas din bronz, ac de cusut din bronz, cosoare și seceri din fier, verigi, dorn, zăbală, vârfuri de săgeți, torți de căldare, mâner de vas din fier, fibule din fier și argint etc. descoperite în incinta castrului, dar și două *săbii cu dublu tăiș*, un *gladium* și un *pilum* cu patru muchii, fibule din fier, bronz și argint, verigi și cataramă din fier și bronz, aplici și plăci decorative, unelte agricole – cazma, otic, ramă de cazma – descoperite în necropola 2. Tot aici menționăm monedele descoperite în castru și în necropola 2⁴⁰.

Din piatră de calcar sau din tuf vulcanic au fost confecționate numeroase râșnițe, iar din gresie cute de ascuțit unelte ori sule și ace⁴¹.

Locuitorii castrului *se ocupau cu meșteșugurile casnice* dar și cu

³⁸ Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 215 și fig. 21/1; în campania 2010 la edificiul cu hipocaust au fost descoperite o plăsea și un pandantiv din os, v. *Mousaios*, XV, 2010, p. 170-171, fig. 17/2, 19/4, iar în campania 2011 un pieptene de os din trei plăci cu nituri din fier, v. *Mousaios*, XVI, 2011, p. 125-134, fig. 3/1-3.

³⁹ Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 199-220; *Mousaios*, XVI, 2011, p. 125-134, fig. 3/4.

⁴⁰ Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 199-220; E.M. Constantinescu, în *Mousaios*, VI, 2011, p. 55-60.

⁴¹ Pentru tot inventarul arheologic vezi și Gh. Diaconu, **Castrul de la Pietroasa**, în A. Odobescu, **Opere**, IV, p. 1058-1061; Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 210-217 și fig. 10.

meșteșugurile specializate, așa cum probează inventarul arheologic descoperit în cursul cercetărilor.

Fusaiiolele, greutățile din lut pentru războiul de țesut, acele și tuburile pentru păstrat ace dovedesc că femeile se ocupau cu *torsul, țesutul și cusutul*.

Cutele pentru ascuțit, cuțitele, sulele din os și fier, împungătoarele din os, plăselele din os pentru cuțite, pieptenii din os, pandantivi, plăci și alte obiecte de podoabă din os, o brățară din corn de cerb⁴², piese rebutate din același material, dornuri, sfredele și dălți din fier și alte piese probează *ocupațiile gospodărești ale bărbaților*.

În castru își desfășurau activitatea și meșteșugari care prelucrau piatra, fierul, argintul, plumbul⁴³ și cositorul, fapt probat de descoperirea unui impresionant număr de râșnițe din piatră de variate forme și mărimi, a unor lupe de zgură și de fier, creuzete din lut cu urme de ardere secundară puternică, până la vitrifiere, care păstrau încă resturi din metalul topit, un obiect din plumb etc. Desigur, metalele prețioase și semiprețioase erau prelucrate în bijuterii și obiecte de podoabă, dar și în obiecte de port – fibule. Bogăția materialului ceramic, varietatea formelor și diversitatea finisajelor, gama ornamentelor⁴⁴, spatule din os pentru lustruit vasele indică prezența aici a unor pricepuți meșteri olari.

Probabil că unele din obiectele produse în castru făceau obiectul unor active relații de schimb, în special pentru obținerea produselor agricole necesare traiului, care nu se puteau obține în incinta fortificației. Desigur, aici activau și comercianți, care procurau și aduceau obiecte de lux și podoabe din imperiu – mărgelile din sticlă colorată, din cornalină sau lapis-lazuli, fibule din argint aurit, vase din bronz, ceramică fină, inclusiv smălțuită etc.⁴⁵.

În preajma castrului a existat o întinsă așezare civilă în care viața se desfășura la un nivel elevat, exprimat, între altele, și de existența unei construcții deosebite, de mare valoare documentar-istorică – *edificiul cu hipocaust/băile romane*, precum și patru cimitire.

⁴² Gh. Diaconu, în *SCIVA*, 1975, 3, p. 411-414.

⁴³ *Mousaios*, XVI. 2011, p. 127, fig. 3/5.

⁴⁴ Gh. Diaconu, **op.cit.**, p. 1061; Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 212-214; Mihalache Brudiu, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, Suceava – Cimec, 2001, p. 179.

⁴⁵ Gh. Diaconu, **Castrul de la Pietroasa**, în A. Odobescu, **Opere**, IV, p. 1061-1062; Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 210-217.

În iulie 1976, în urma unei informații⁴⁶, am identificat/localizat *edificiul cu hipocaust/thermele*, situat la 400 m est de colțul de sud-est al castrului, sub DJ 205, șoseaua dintre satele Pietroasele și Șarânga și în gospodăriile din jur. În gospodăria lui Ștefan/Fane Moldoveanu am practicat chiar atunci prima secțiune, S I T, pentru cercetarea noului obiectiv. În anii care au urmat casa și terenul lui Fane Moldoveanu au fost achiziționate de stat și cercetările s-au extins. În anul 2006, în aceeași zonă au fost achiziționate terenurile și gospodăriile care au aparținut lui Mitică Bratu și Mircea Capotă, sub care se află o parte din ruinele edificiului cu hipocaust, ceea ce a deschis noi perspective cercetărilor acestui obiectiv.

Realizarea unui proiect de modernizare a drumului județean DJ 205 (care suprapune construcția antică) între DN 1B – Pietroasele-Merei-Vernești-Tisău-Măgura având drept obiectiv punerea în valoare a zonei cu monumente istorice și vestigii arheologice reperate⁴⁷, a impus cercetarea arheologică a părții din *edificiul cu hipocaust* aflată sub firul șoselei. Prin aceste cercetări au fost descoperite elemente de arhitectură și de finisaj neîntâlnite în partea monumentului cercetată anterior la sud de șosea. Au apărut ziduri construite din piatră cu mortar din var-nisip-pietriș-cărămidă pisată, căptușite cu cărămizi așezate pe lung, tencuite cu un strat de mortar cu multă cărămidă pisată mărunț, gros de 2,5 cm, peste care s-a pus un strat subțire de mortar fin cu cărămida pisată fin/cernută, peste care s-a aplicat un strat de mortar foarte fin, uneori colorat – *opus signinum*, sau care a fost vopsit în roșu ori cărămiziu și apoi cu culori albastru, galben, verde, grenă, bej, alb, brun etc. s-au pictat diferite scene.

Edificiul cu hipocaust/băile romane este o construcție impresionantă în concepție și fascinantă ca aspect, expresie de înaltă ținută a arhitecturii imperiale romane din secolul IV d.Chr. Încăperile și culoarele edificiului erau pardosite cu plăci de marmură albă, pereții erau finisați cu tencuială colorată – *opus signinum* – și pictați în tehnica *fresco* într-o gamă coloristică impresionantă, iar ferestrele erau închise cu vitralii din plăcuțe de sticlă multicolore fixate în rame de plumb.

Edificiul dispunea de bazine mari cu apă caldă/*caldarium* și cu apă

⁴⁶ Primită de la locuitorul Alexandru Zaharioiu zis Sandu Zarioiu din cătunul Pe Vale al satului Ochiu Boului, azi Pietroasa Mică.

⁴⁷ Proiectul a fost inițiat de Consiliul Județean Buzău, care contribuie și la finanțarea lucrărilor și se execută începând din anul 2009.

rece/*apodyterium* sau *frigidarium*, de bazine mici, folosite, probabil, pentru baia unor personaje de vază și pentru proceduri / tratamente speciale, de săli pentru exerciții și antrenamente/*palestra*, săli de muzică, de dans, de lectură, de odihnă, spații de lucru, sală de consiliu, sală de banchete, bucătărie etc.

Întreaga construcție era încălzită printr-un sistem ingenios compus dintr-un focar *furnium* cu *praefurnium*, de mari dimensiuni, unde ardeau buștenii de lemn; de aici căldura circula pe sub pardoseala din cărămizi și mortar sprijinită pe stâlpișori *pilae* din cărămizi pătrate, prin canale și prin bolți, precum și prin pereți, în care erau încorporate țigle cu piciorușe *tegulae mammatae*⁴⁸, asigurând confortul dorit, mai ales în anotimpul rece, în fiecare colț al edificiului. Deasupra focarului a fost montat un cazan pentru încălzit apa folosită în bazine și bazine, instalație din care s-au păstrat două bare metalice masive din fier, descoperite în timpul cercetărilor din anii 1976-1979.

În structura construcției au fost descoperite patru bazine⁴⁹ de mici dimensiuni, 2,00x1,20 m, pentru baia unor personaje deosebite și pentru aplicarea unor tratamente. Aceste bazine erau pardosite cu plăci de marmură tăiate la dimensiunea fundului, pe una din laturi aveau amenajată o treaptă-banchetă⁵⁰ din cărămizi înaltă de circa 40 cm și lată de 30 cm, pe care ședeau persoanele în timpul îmbăierii sau tratamentelor, iar pereții erau colorați și pictați. Accesul în bazine se făcea pe scări din cărămidă tencuită⁵¹. Într-unul din bazinele cercetate recent s-a păstrat aproape o treime din placa de marmură care acoperea fundul acestuia⁵². Evacuarea apelor uzate din bazine se făcea prin olane tubulare din ceramică amplasate la baza cuvei, care traversau unul din pereți, ajungeau într-un cămin de colectare⁵³ racordat la un sistem de canale din cărămizi și mortar impermeabil prin care erau evacuate în

⁴⁸ E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 197-210, fig. 11/4.

⁴⁹ **Ibidem**, p. 159-195, pl. II, fig. 5, 6, 7, 8/2, 9/5.

⁵⁰ E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 5/2, 6/2; **Ibidem**, p. 197-210, fig. 4, 6.

⁵¹ E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 5/2, 6/1; **Ibidem**, p. 197-210, fig. 5.

⁵² E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 7/2; **Ibidem**, p. 197-210, fig. 10.

⁵³ E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 6/1; **Ibidem**, p. 197-210, fig. 7.

exteriorul clădirii.

În cursul cercetării edificiului a fost descoperită o mare cantitate de cărămizi și țigle, dintre care unele erau ștampilate cu sigiliile *Legiunii a XI Claudia*⁵⁴, numită inițial *Legio XI Claudia Pia Fidelis*, cantonată încă din secolul I d.Chr. la Durostorum/Silistra de azi, pe malul drept al Dunării. În umplutura încăperilor au fost descoperite numeroase bucăți de marmură, fragmente de tencuială decorată *in fresco*⁵⁵, precum și fragmente ceramice din vase de lut ars de tradiție dacică – oale, borcane, străchini, cățui – și din vase provinciale romane lucrate fie din pastă zgrunțuroasă – oale cu buza răsfrântă șanțuită, căni, urcioare cu una sau două toarte, vase mari de provizii *Kraussengefässe* –, fie din pastă roșie-gălbuie fină – amfore și urcioare, unele smălțuite verde-oliv⁵⁶; în pardoseli erau amenajate canale din cărămizi și conducte din tuburi sau olane cu mufă pentru evacuarea apelor uzate⁵⁷.

Pardoseala încăperilor era realizată din trei rânduri de cărămizi de mari dimensiuni – 50x54 cm – cu straturi de mortar între ele; primul rând de cărămizi era așezat pe stâlpișori din cărămizi pătrate *pilae*, peste al treilea rând de cărămizi era depus un strat de mortar fin pe/în care se fixau plăci de marmură care formau pardoseala vizibilă a încăperilor⁵⁸.

Folosit și ca locuință a comandantului garnizoanei locale, edificiul cu hipocaust era locul unde își petreceau după-amiezele, serile și zilele de sărbătoare comandanții unităților militare încartiruite în castrul de aici, dar și ofițeri, ingineri, arhitecți, reprezentanți ai administrației, negustori, alte persoane de vază fie din sistemul de fortificații numit *Valul lui Traian* sau *Brazda lui Novac de nord* ori veniți cu treburi în zonă. Valul lui Traian este acel sistem defensiv construit de Constantin cel Mare pentru apărarea teritoriului de la nord de Dunăre, recucerit de el imediat după anul 323, când, pe de o parte, l-a înfrânt și l-a eliminat pe Licinius,

⁵⁴ E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 10; **Ibidem**, p. 197-210, fig. 11; Gabriel Stăicuț, **Dovezi epigrafice ale prezenței Legiunii XI Claudia la Pietroasele**, în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 211-238.

⁵⁵ E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 11; **Ibidem**, p. 197-210, fig. 8.

⁵⁶ Gh. Diaconu și colab., **op.cit.**, p. 210-217; E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 15/1, 16/1, 17/1, 18, 19/1-2, 21, 22/3-8.

⁵⁷ E.M. Constantinescu și colab., *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, p. 159-195, fig. 6/1; **Ibidem**, p. 197-210, fig. 2, 5.

⁵⁸ E.M. Constantinescu și colab., *Mousaios*, XV, Buzău, 2010, 197-210, fig. 2, lângă jalon dreapta.

cu care împărțise până atunci conducerea Imperiului roman, iar pe de altă parte, i-a respins pe sarmați și pe goți din Moesia, i-a urmărit peste Dunăre până la poalele unei coline înalte acoperită de pădure deasă (Dealul Istrița? Ipoteză tentantă, dar greu de susținut), unde l-a ucis pe regele *Rausimodus*, a capturat prăzile, a eliberat prizonierii, a decimat războinicii dușmani, iar pe cei care au supraviețuit i-a luat ostatici.⁵⁹

Sistemul defensiv *Brazda lui Novac de nord* începe la Hinova⁶⁰ lângă Drobeta-Turnu Severin, traversează Podișul Getic prin Craiova, trece Oltul la Slatina, taie Câmpia Română până la/prin Ploiești și se pierde undeva la vest de Mizil⁶¹. Este format dintr-un șanț lat de circa 30 m, adânc de 15-17 m, amplasat spre nord, de unde se aștepta pericolul, și un *val de pământ* ridicat pe marginea de sud a șanțului din materialul săpat, pe creasta valului fiind instalată o *palisadă* crenelată – un gard din trunchiuri de copaci. Din loc în loc, de-a lungul valului, erau amplasate turnuri și castele de supraveghere, în care locuiau soldații romani care asigurau paza sistemului. La capătul de răsărit, la est de Mizil, acest sistem se sprijinea pe castrul de la Pietroasele și, mai departe, pe turnul poligonal de la Barboși-Galați, fortificații care închideau culoarul dintre Carpații de Curbură și marele cot al Dunării de la gurile Siretului și Prutului. Între aceste două fortificații este semnalată existența încă unui castru, la Filipești, deocamdată neidentificat/nelocalizat în teren⁶².

În ultimele campanii de cercetări, sub panglica șoselei Pietroasele-Șarânga au fost descoperite mai multe încăperi din componența monumentului și un zid lung paralel cu zidul de nord al edificiului, cu doi contraforți,⁶³ dezvelit parțial, care pare să fie latura de nord a incintei edificiului; este posibil să apară și alte vestigii.

Castrul și edificiul cu hipocaust de la Pietroasele este *unicul ansamblu roman din secolul IV d.Chr. de asemenea amplasare* existent la peste 100 km distanță de Dunăre în interiorul teritoriului dacic. De

⁵⁹ Zosimos, *Istorie contemporană*, II, 21, în *Fontes Historiae Daco-Romane*, II, București, 1970, p. 307; comentariul la Eugen-Marius Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 1999, p. 63.

⁶⁰ Unde se sprijină pe un castru asemănător cu cel de la Pietroasele, de dimensiuni mai reduse.

⁶¹ D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III-a, 1968, p. 251-258.

⁶² C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 1946, p. 115, spune că a fost descoperit castrul de la Filipești, dar nu face nicio trimitere bibliografică; vezi C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 2007, p. 115, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu

⁶³ E.M. Constantinescu și colab., în *Mousaios*, XVI, Buzău, 2011, p. 125-134, fig. 1/1.

altfel, monumentul este unicat pe tot teritoriul Daciei. Ansamblul încorporează, pe de o parte, concepția și coordonarea romană, exprimată prin prezența efectivă a arhitecților, militarilor, constructorilor și meșterilor romani, iar pe de altă parte, munca concretă a populației locale daco-romane, care a participat la extragerea, transportul, pregătirea și punerea în operă a materialelor de construcție.

În ultima jumătate a secolului XX, descoperiri întâmplătoare datorate unor lucrări edilitare și gospodărești executate pe suprafața castrului și pe terenurile situate dincolo de zidurile fortificației până în Valea torentului Vâjâitoarea spre est, până sub poalele dealului spre nord, până în Valea torentului Mățioana spre vest și până la Dispensarul Veterinar spre sud au scos la lumină diferite complexe arheologice, inclusiv morminte și fragmente din conductele de olane care alimentau cu apă castrul, edificiul cu hipocaust/thermele și așezarea civilă. Apa provenea din două izvoare captate unul pe valea pârâului Urgoaia/Pietroasa, celălalt sub coasta dealului Cămălin din cătunul Pe Vale, din satul Ochiu Boului/Pietroasa Mică. În anul 1975, în dreptul gospodăriei familiei Isidon Chiriac, a apărut o porțiune dintr-o conductă de olane din lut cu două coloane. În același an și în 1977 au apărut fragmente din conducta de olane în trei puncte pe panta dealului spre bazin. În anii 2003-2005 în timpul cercetărilor sistematice din punctul Valea Bazinului au apărut fragmente de olane provenind din segmente distruse anterior ale acestei conducte.

Conducta care aducea apa din izvorul de sub Cămălin la edificiul cu hipocaust a fost identificată în anul 1976, pe drumeagul din spatele gospodăriilor lui Costică Voinea și Mircea Capotă, iar alte fragmente din această conductă au fost localizate în gospodăriile lui Sandu Zarioiu, Tache Enache zis Șerbu și Gheorghe Baci.

În preajma castrului funcționau și patru cimitire: unul imediat la sud de castru, altul în sectorul administrativ al Stațiunii de Cercetare-Dezvoltare pentru Viticultură și Vinificație Pietroasa, al treilea la ieșirea din Dara pe dreapta pârâului, al patrulea în Clondiru de Sus la Nicu Ivașcu și vecinii săi.

În anul 1957 în curtea preotului Nicolae Șerpoianu (astăzi grădinița de copii) aflată la circa 100 metri sud de colțul de sud-est al castrului a fost descoperit întâmplător un mormânt de înhumație⁶⁴. Din inventarul

⁶⁴ Deși au existat și alte obiecte, conform declarațiilor preotului, nu au putut fi recuperate

acestui mormânt, Vicus Teodorescu, arheolog la Muzeul din Ploiești, a recuperat o fibulă cu capete în formă de bulbi de ceapă. În 1958 în curtea învățătorului Ion Constantinescu, la circa 80 metri sud de fortificație a fost descoperit un alt mormânt⁶⁵.

În cursul cercetărilor sistematice și/sau preventive din anii 1973-1988 au fost investigate alte 10 morminte de înhumație din această necropolă, datate în secolele IV-V. Unul, descoperit în anul 1975 în gospodăria învățătorului Ion Constantinescu⁶⁶, șase pe locul actualului magazin universal din localitate⁶⁷, la circa 35 metri sud de zidul fortificației, trei descoperite în 1981 în grădina lui Ion Jiganie⁶⁸, la circa 50 metri sud de castru. În anul 1975, la Dispensarul Veterinar Pietroasele, circa 270 metri sud de castru, a fost distrus un mormânt de înhumație, din care a fost recuperat un castron cu trei torți, specific culturii Sântana de Mureș.

Pe de altă parte, frecvente lucrări gospodărești realizate de proprietarii din zonă în curțile și grădinile lor au distrus un număr de morminte, imposibil de precizat, în orice caz mai multe de 30, conform informațiilor obținute după distrugere.

Toate mormintele din această zona fac parte din Necropola 1 sau Cimitirul 1, reperat de A. Odobescu în 1866, care, pe planul general al localității – al Văii Pietroasa, cum zice el, publicat în vol. I al monumentalei monografii,⁶⁹ menționează existența unor *Tombeaux antiques/Morminte antice* la sud de castru.

alte piese din inventarul acestui mormânt, cu toate că Vicus Teodorescu s-a deplasat la fața locului imediat ce a fost anunțat, cu această ocazie a recuperat fibula amintită.

⁶⁵ Din inventarul acestui mormânt au fost recuperate câteva fragmente ceramice, dar un pieptene de os din trei plăci cu nituri de bronz, aflat în stare avansată de friabilitate, nu a putut fi recuperat.

⁶⁶ Avea în inventar un vas lucrat cu mâna, un cuțit din fier și un pieptene din os lucrat din trei plăci fixate cu nituri cilindrice de bronz, tipic pentru cultura Sântana de Mureș-Cerneahov; cf. E.M. Constantinescu, comunicare la Sesiunea anuală a Muzeului Județean Buzău, 1975; vezi și Gh. Diaconu, în A. Odobescu, **Opere**, IV, ed. 1976, p. 1061 și n. 25; Gh. Diaconu și colab., **L'Ensemble Archéologique de Pietroasele**, în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 207 și n. 13.

⁶⁷ Trei descoperite în 1977, unul în 1978 și altele două în 1981, toate orientate N-S, căpăcuite cu pietre.

⁶⁸ Datate în primul sfert al secolului V; dintre acestea, unul, M 2, orientat V-E, fără inventar, a aparținut, cu mare probabilitate, unui creștin.

⁶⁹ Alexandru Odobescu, **Le Trésor de Pétroussa**, tome Ier, Paris, 1889-1900, p. 3, fig. 2; idem, ed. 1976, p. 85, fig. 2.

Aceasta este necropola principală a castrului, amplasată pe latura cea mai accesibilă a fortificației, pe axul intrării principale, respectând obiceiurile și tradițiile specifice romanilor, *fapt ce confirmă ipoteza prezenței trupelor romane în garnizoana castrului de la Pietroasa*, ca și în punctele de pază organizate de-a lungul *Brazdei lui Novac de nord*, inclusiv la est de Olt.

În ziua de 29 ianuarie 1976, inginerul Valeriu Popa, directorul Stațiunii de Cercetări Viti-Vinicole Pietroasa, m-a anunțat, prin telefon, că în Sectorul Administrativ al unității, unde se construia un bloc-cămin destinat găzduirii studenților agronomiști veniți în practică, au fost descoperite niște morminte. Timp de două luni, februarie și martie 1976, pe o vreme călduroasă, am cercetat primele treisprezece morminte⁷⁰ din ceea ce astăzi se numește Necropola 2. În septembrie același an am mai descoperit trei morminte din acest cimitir⁷¹.

Înterupte mult timp, cercetările de la Pietroasele au fost reluate în anul 1999. În această nouă etapă, în Necropola 2 au fost cercetate încă 29 de morminte. Până în prezent, în Necropola 2 au fost cercetate 45 de morminte, dintre care 3 de incinerare și restul de înhumare. În patru morminte de înhumare – M 6, 9, 10⁷² și 19⁷³, au fost descoperite arme – două săbii, un *pillum* și un *gladium*, în șapte morminte au fost găsite monede romane depuse ca *obol la lui Caron* și alte două monede folosite ca podoabe în mormântul M 7. Toate monedele sunt emise în timpul împăratului Constantius II (337-361) la *officina*/monetăria din *Aquae*, în *Gallia*/Franța de astăzi, între 353/354-361. Cele mai multe dintre mormintele cercetate au avut un bogat inventar format din vase de lut, fusaiole, fibule, catarame, mărgelile, cercei, brățări, verigi, cuțitașe din fier unele cu teacă de lemn, ofrande de ovi-caprine etc. Pe lângă depunerea de arme și monede în morminte, alte elemente de ritual particularizează Necropola 2 de la Pietroasele: defuncții înhumați erau depuși între două poduri din scânduri groase și, cu două excepții, erau orientați sud-nord⁷⁴,

⁷⁰ Gh. Diaconu, M. Tzony, E.M. Constantinescu, V. Drâmbocianu, **L'ensemble archéologique de Pietroasele**, în *Dacia*, N. S., XXI. 1977, p. 199-220; N. 2 p. 207-208, fig. 5, 11, 23/1-3, fig. 24/1-3 (E.M. Constantinescu).

⁷¹ Gh. Diaconu & colab., **L'Ensemble Archéologique de Pietroasele, loc.cit.**, p. 207-208 (E.M. Constantinescu) și fig. 5.

⁷² Gh. Diaconu & colab., **op.cit.**, p. 208 și fig. 24.

⁷³ E.M. Constantinescu și colab., în *Cronica Cercetărilor Arheologice*, campania 2000, p.180.

⁷⁴ E.M. Constantinescu și colab., **Șantierul arheologic Pietroasele**, în *Cronica*

adică invers decât orientarea obișnuită a mormintelor din necropolele culturii Sântana de Mureș, orizont căruia îi aparține acest cimitir, folosit, probabil, de o grupare de soldați din garnizoana castrului aduși din vestul Imperiului roman.

În primăvara 1969, în timp ce amenajau o plantație de viță de vie la marginea de sud a satului, pe malul drept al pâ râului Dara, locuitorii din satul Dara au descoperit un mormânt de în humație din inventarul căruia au recuperat o cană înaltă și o strachină, ambele cenușii, la roată. Strachina, datând din secolul IV d.Chr., poartă semne creștine și o inscripție *grafitto* (realizată după ardere) cu litere latine și grecești, cu semnificație creștină⁷⁵. În 1974 în timpul unei periegeze executate pe malul stâng al pâ râului, colectivul șantierului localizează așezarea contemporană cimitirului din secolul IV⁷⁶. Ambele obiective arheologice fac parte din sistemul de așezări și cimitire care funcționau în jurul castrului de la Pietroasele⁷⁷.

În iunie 1976, în gospodăria locuitorului Nicolae Ivașcu, situată în latura de est a satului Clondiru de Sus, a fost descoperit întâmplător un mormânt de în humație din al cărui inventar au fost recuperate: o amforetă roșie la roată, un borcan bitronconic cu buza orizontală cenușiu la roată, partea superioară a unei amfore roșii la roată și un pahar de sticlă cilindric cu fundul tronconic decorat cu trei șiruri de fațete polizate⁷⁸. După unele informații (neconfirmate de descoperitor) în inventarul mormântului s-ar fi aflat și o placă de marmură cu un relief reprezentând *Cavalerul danubian*, nerecuperată. Mormântul face parte dintr-un cimitir care se întinde în mai multe gospodării vecine spre est, spre vest și spre nord până în gospodăria învățătorului Șerban Ciobanu⁷⁹.

Începând cu anul 2002, în zona Necropolei 2 au fost descoperite

cercetărilor arheologice, Campaniile 1999-2006 (mai departe CCA); idem, în *Mousaios*, V-XIII, 1999-2008.

⁷⁵ Ipoteză formulată de V. Teodorescu la sesiunea Muzeului Județean Buzău, 6-7 decembrie 1992; vezi E.M. Constantinescu, **Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre**, București, 1999, p. 108, n. 413; 242.

⁷⁶ Gh. Diaconu, **Zwei Gefäße aus dem 4. Jh. u. Z. von Pietroasele-Buzău**, în *Dacia*, NS, XX, 1976, p. 269-271; Gh. Diaconu & colab., în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 209, fig. 1/2, 3; 12.

⁷⁷ E.M. Constantinescu, **Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre**, București, 1999, p. 36.

⁷⁸ Gh. Diaconu & colab., în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 210, fig. 25/1, 3, 5.

⁷⁹ Gh. Diaconu & colab., în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 210, fig. 1/8.

trei locuințe aparținând culturii Dridu, datate în secolele X-XI, fiecare având câte un cuptor-pietrar de dimensiuni impresionante și urme ale unor amenajări interioare; în locuința L 2 a fost descoperit un foarte bogat inventar format din vase de lut, obiecte, unelte și ustensile din metal și din os, astragale, două gropi de provizii, gropi de la țărșii care susțineau patul, o platformă de lut cruțat etc.⁸⁰.

În diferite puncte din arealul ocupat de gospodăriile locuitorilor din satele Pietroasa de Jos și Pietroasa de Sus, în timpul executării unor lucrări gospodărești, au fost deranjate complexe arheologice care, după materialele descrise de descoperitori, aparțineau orizontului Sântana de Mureș și secolelor VI-X. În anul 2005, la Gicu lu' Țoacă și Ion Zăinescu, circa 100 m est de zidul de est al castrului, au fost identificate complexe arheologice de tip Sântana de Mureș, din Evul Mediu timpuriu, precum și din epocile modernă și contemporană. În anii 2007 și 2008 am constatat situații asemănătoare la Ștefan Popescu și la Școala generală nr. 2. În vecinătatea Școlii Generale nr. 2 am descoperit și un fragment de apeduct din piatră, lung de circa 9,00 m, din care se ramifica o conductă de olane din lut smălțuite la interior verde-oliv. Apeductul a fost tăiat și distrus parțial de o locuință cu pereții din piatră legată cu pământ, din umplutura căreia au fost recoltate câteva fragmente ceramice, dintre care unul era decorat cu roțița dințată, tehnică împrumutată din Imperiul roman în ultimul sfert al secolului IV d.Chr.

Prin aceste descoperiri s-a conturat arealul ocupat de așezarea civilă din secolul IV pendinte de castrul de la Pietroasele.

În latura de apus a satului, pe 200 metri vest de aliniamentul care unește moara – școala generală – casa Sandu Tutunea, în gospodăriile localnicilor și pe terenul Stațiunii înființată pe locul unui fost metoh al mănăstirii Bradu, a cărui moșie a fost secularizată în anul 1863, au apărut frecvent vestigii din diferite epoci, cele mai recente datând din secolele XVI-XVIII. În subsolul zonei au apărut diverse amenajări, unele cu structuri de zidărie, iar pe terenul unde s-a amenajat cimitirul nou au fost culese fragmente ceramice din secolele XVII-XVIII, piroane și scoabe din fier, potcoave de bou și de asin, alte obiecte din aceeași epocă. În cealaltă parte a satului, pe terenul care a aparținut lui Fane Moldoveanu, a fost cercetată o pivniță cu pereții din piatră fasonată și un cuptor pentru

⁸⁰ E.M. Constantinescu și colab., în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, Campania 2003, p. 234; Campania 2006, p. 272; idem, în *Mousaios*, VIII, 2003, p. 105-116.

ars var, de mari dimensiuni, adânc de 2,80 m, amenajat cu multă grijă, intens folosit, astfel că pereții șlefuiți ajunseseră aproape de vitrifiere. Din umplutura acestor complexe au fost recuperate fragmente ceramice din vase întregibile, datând din secolele XVII-XIX, un cuțit din fier cu muchia groasă, un fragment de foarfece de tuns oi, cute din gresie ș.a.

Prezența efectivă a elementului roman în zona Pietroasele, ca și în teritoriul reanexat de Constantin cel Mare la nord de Dunăre în perioada 323⁸¹-328, a marcat un moment decisiv în aprofundarea procesului de romanizare și de creștinare a populației autohtone, etapă esențială în formarea poporului român și a limbii române, centrul de la Pietroasele având rol de iradiere a acestui proces în spațiul înconjurător.

Toate descoperirile arheologice și informațiile documentare confirmă importanța deosebită reprezentată de ansamblul arheologic și istoric Pietroasele pentru cunoașterea istoriei poporului român, a evoluției acestui neam în două etape însemnate din devenirea sa istorică, anume etapa *definitivării procesului de romanizare a populației autohtone și creștinarea daco-romanilor în sec. IV-V d.Chr.*, precum și aceea a *încheierii procesului de formare a populației străromânești sau vechi românești în secolele IX-XI.*

The results of the archaeological researches in Pietroasele (1973-2011)

Abstract

After a review of the history of the archaeological discoveries from Pietroasele, there are signed out the main results of this researches in this site between 1973-2011, coming to bring new data on the presence of the romanian element in the 4th century in this area.

⁸¹ După părerea noastră, Constantin cel Mare nu a mai părăsit teritoriul de la nordul Dunării după înfrângerea lui Rausimodus